

Литература

Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1979. — 424 с.
Лосев А.Ф. Философия имени. — М.: Изд-во МГУ, 1990. — 272 с. *Петров Н.К.* Язык, знак, культура. — М.: Наука, Гл. ред. вост. лит., 1991. — 328 с. *Руденко Д.И.* Собственные имена в контексте современных теорий референции // *Вопр. языкознания.* — 1988. — №3. — С. 58-67. *Руденко Д.И.* Философия имени: в поисках новых пространств // *Руденко Д.И., Сватко Ю.И.* Философия имени: в поисках новых пространств. — Харьков: Око, 1993. — С. 69-97. *Сватко Ю.И.* Мир имени: явленность смысла (Ещё одна попытка осмысления философии имени) // *Руденко Д.И., Сватко Ю.И.* Философия имени: в поисках новых пространств. — Харьков: Око, 1993. — С. 3-68. *Хайдеггер М.* Слова Ницше «Бог мёртв»: Пер. с нем. // *Вопр. философии.* — 1990. — №7. — С. 143-176.

ЖУЛАВСЬКА О.О.
(Сумський держ. ун-т)

МЕТАФОРИЧНА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ ТЕРОРИЗМУ СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

The article establishes personified correlates of the TERRORISM conceptual referent, which constitute the image content of the concept TERRORISM in the contemporary English newspaper discourse. Basic correlates of the TERRORISM conceptual referent belong to the domains of HUMAN BODY and COGNITIVE-EMOTIONAL SPHERE of HUMAN PSYCHICS.

Key words: *concept TERRORISM, cognitive metaphors of TERRORISM, English newspaper discourse, conceptual correlate/referent.*

Метою статті є встановлення персоніфікованих корелятивів концептуального референта ТЕРОРИЗМ у сучасному англомовному газетному дискурсі.

У сучасному світі тероризм перетворився на реалію соціального буття, набувши масових масштабів. Особливо гостро проблема тероризму стоїть в англомовних соціумах, які є лідерами у боротьбі з терористичною загрозою миру та демократії.

Актуальність роботи визначається значущістю її об'єкта, концепту ТЕРОРИЗМ, для представників англомовних соціумів, а також відповідністю її методології та методичного інструментарію антропоцентричній парадигмі, яка наразі є пріоритетною для сучасних лінгвістичних студій, зосереджених на дослідженні взаємозв'язку ментальних і мовленнєвих структур.

Об'єктом цієї статті є метафори-персоніфікації, що прояснюють зміст концептуального референта ТЕРОРИЗМ у сучасному англомовному газетному дискурсі. Предметом аналізу є засоби мовного втілення корелятивів метафор-персоніфікацій в аналізованому дискурсі.

Попри значний інтерес до вивчення концептів у сучасному мовознавстві, метафоричне втілення концепту ТЕРОРИЗМ ще не було предметом комплексного когнітивно-дискурсивного аналізу, що й визначає наукову новизну роботи.

Метафоричні моделі, що експлікують концепт ТЕРОРИЗМ, вже були предметом нашого дослідження: встановлено метафоричний асоціативний зв'язок між концептом ТЕРОРИЗМ та концептами РОСЛИНА, ЖИВА ІСТОТА, КОНТЕЙНЕР, ВМІСТ КОНТЕЙНЕРУ, ЛЮДИНА [Жулавська 2008, с. 55-58]. У фокусі цієї роботи знаходиться метафорична модель ТЕРОРИЗМ є ЛЮДИНА.

У рамках когнітивного напрямку сучасної мовознавчої науки метафора тлумачиться як "один із видів концептуалізації, когнітивний процес, що означає та формує нові поняття, без якого неможливо отримати нові знання" [Краткий словарь когнитивных терминов 1996, с. 55, див. також Маккормак 1990, с. 363]; це – процеси свідомості, які охоплюють "розуміння і переживання сутності одного виду у термінах іншого виду" [Lakoff, Johnson 1980, с. 5], "закорінене у досвіді віддзеркалення ідеалізованої когнітивної моделі однієї царини в ідеалізованій когнітивній моделі іншої царини" [Lakoff 1987, с. 539].

Для когнітивного напрямку сучасної мовознавчої науки характерне розуміння метафори не лише як мовного стилістичного засобу, а як способу концептуалізації світу людиною. Людський досвід виступає основою для творення метафоричних концептів. Суть метафори полягає в розумінні й досвідному переживанні пов'язаних з певним мовним виразом сутностей однієї концептуальної царини, до якої вони первісно належать, в термінах іншої. Відбувається проекція однієї концептуальної сфери (площини) на іншу, своєрідна експансія концептів сфери-джерела, у результаті якої відбувається захоплення та освоєння концептів нової сфери – сфери мети [Lakoff, Johnson 1980].

Основна функція когнітивної метафори полягає у характеристиці та описі "складних розумових просторів", які не піддаються безпосередньому чуттєвому сприйняттю через чуттєво сприймані образи [Краткий словарь когнитивных терминов 1996, с. 55]. "Метафора містить у собі імпліцитне протиставлення повсякденного бачення світу особливому, неординарному, такому, що виявляє індивідуальні особливості предмета. Метафора утверджує приналежність предмета чи сутності до класу, до якого за раціональних умов її неможливо віднести, та водночас заперечує будь-який зв'язок предмета чи сутності із тим класом, до якого вони дійсно належать" [Арутюнова 1988, с. 17].

Когнітивний процес метафоризації складається із концептуального референта або *царини мети*, тобто царини соціального досвіду, який ідентифікується за допомогою метафори, та концептуального кореляту *царини джерела*, тобто концепту чи концептуального комплексу, якому уподібнюється царина соціального досвіду, що потребує ідентифікації [Ченки 2002, Lakoff 1987, Kövecses 2002, Johnson 1987]. У лінгвістичній літературі дуальна метафорична модель зазвичай позначається формулою ЦАРИНА ЦІЛІ/РЕФЕРЕНТ є ЦАРИНА ДЖЕРЕЛА/КОРЕЛЯТ. Спектр метафори складається із кількох корелятів [Kövecses 2002].

Семантичне моделювання у метафориці дозволяє визначити індивідуальні для кожної мови набори актуальних і продуктивних семантичних моделей, виявити специфіку національної метафоризації. Концептуальна система мови вміщує універсальний і національний (ідіотнічний) компоненти [Телия 1996, с. 106]. Відповідно, метафора є складною і багатогранною, вона допомагає виявити не тільки універсальні, а й національні аспекти мислення. Проблеми метафоризації в будь-якій мові тісно пов'язані із проблемами культури народу – творця та носія мови. У метафорах виражена душа народу [Телия 1996, с. 52].

Наша концептуальна система складається із чисельної кількості конвенціональних метафоричних проєкцій, які начебто "вбудовані" у повсякденне мислення, без зусиль актуалізуються у свідомості комунікантів та є невід'ємною частиною культурної парадигми носіїв мови, внаслідок чого усвідомлюються членами мовного колективу як буквальні. Конвенціональні метафори становлять собою закріплені у свідомості зразки концептуальних відповідностей між царинами, що полегшують процеси мислення, та надають експерієнціальний контекст, у рамках якого абстрактні концепти та поняття можуть бути адаптовані та адекватно зрозумілі. Мережа метафор, які знаходяться в основі розумової діяльності, складає когнітивну карту концептів, яка організована для того, щоб помістити абстрактні поняття та новий досвід в усвідомлену практику взаємодії суб'єкта з навколишнім світом [Lakoff, Johnson 1980].

Згідно визначенню Дж. Лакоффа й М. Джонсона, *конвенціональні* метафори базуються на повторенні та "систематичних кореляціях між явищами, зафіксованими у нашому досвіді" й формують понятійну систему людини [Lakoff, Johnson 1980, с. 211]. За конвенціональними метафорами часто стоять культурно сталі уявлення про дійсність, які активно використовуються в осмисленні проблемних ситуацій [Lakoff, Johnson 1980, с. 61, 139, 211]. *Конвенціональні* метафори протиставляються *новим – образним та творчим* – метафорам, які дають "нове розуміння нашого досвіду" [там само, с. 61], та надають "нового смислу нашому минулому, нашій повсякденній діяльності" [там само, с. 139].

За Дж. Лакоффом та М. Джонсоном *конвенціональні* метафори поділяються на *орієнтаційні*, що "надають концепту просторової орієнтації" [там само, с. 14]; *онтологічні*, що постають як "спосіб сприйняття подій, діяльності, емоцій, ідей тощо, як матеріальних сутностей і речей" [там само, с. 25]; *структурні*, що "дають можливість використовувати одне високо структуроване й чітко вичленоване поняття для структурування іншого" [там само, с. 61]. Для нашого дослідження найбільш релевантними є онтологічні та структурні метафори.

Як свідчать результати дослідження, конвенціональні метафори переважно об'єктивовані вільними та фразеологізованими сполученнями, які формуються на базі імені концепту ТЕРОРИЗМ чи членів його синонімічного ряду.

Метафора ТЕРОРИЗМ є ЛЮДИНА виявляє себе в англomовному газетному дискурсі через низку вільних та фразеологізованих словосполучень, що репрезентують концепт ТЕРОРИЗМ через такі метонімічні складники концепту ЛЮДИНА, як ТІЛО та КОГНІТИВНО-ЕМОЦІЙНА СФЕРА.

Антропоморфна онтологічна метафора ТЕРОРИЗМ є ТІЛО ЛЮДИНИ подає концепт ТЕРОРИЗМ через такі частини тіла людини, як лице, руки, голова, очі, і репрезентується в англomовному газетному дискурсі такими мовними виразами: *face of terrorism, hands of terrorism, head of terrorism, face of tyranny*. Наприклад:

1. *Was there a danger that, in the face of terrorism, literature would become something we no longer had faith in?* (The Guardian, Dec 8, 2007, с. 15).

2. *The Roman Catholic Archbishop of Bulawayo, the Most Rev Pius Ncube, is a slightly shy, softly spoken and humble man – characteristics that may seem to contrast with his leonine courage in the face of President Mugabe's tyranny.* (The Times, Nov. 25, 2008).

Приклади (1) та (2) персоніфікують феномен тероризму та уподібнюють його людині, приписуючи йому таку характеристику, як наявність лица.

3. *For many years Northern Ireland suffered **at the hands of terrorism** with a number of significant attacks taking place that caused devastation both to members of the public and security forces who lost their lives and the business community who had their properties damaged* (The News Letter, Nov 2, 2005, с. 18).

Контекст (3) персоніфікує феномен тероризму, через таку частину тіла людини, як руки. Відображена наведеним фрагментом референтна ситуація містить такого актанта, як Північна Ірландія, яка страждає, начебто знаходячись в руках тероризму.

4. *Mr. Hayman was immediately replaced as Scotland Yard's head of Special Operations by Deputy Assistant Commissioner Peter Clarke, who is postponing his planned retirement from Counterterrorism Command. Mr. Clarke will also succeed Mr. Hayman **as head of terrorism** at the Association of Chief Police Officers* (The Times, Dec 5, 2007, с. 2.)

У прикладі (4) за допомогою словосполучення *head of terrorism* феномен тероризму уподібнюється людині на підставі наявності голови.

Другою метонімічною моделлю, що специфікує метафору ТЕРОРИЗМ є ЛЮДИНА, є ТЕРОРИЗМ є КОГНІТИВНО-ЕМОЦІЙНА СФЕРА ЛЮДИНИ. Ця модель концептуалізує тероризм через ті чи інші емоційно забарвлені дії, які людина здійснює стосовно тероризму як сутності, подібної до неї самої. Так, на тероризм треба зважати (*to respond to terrorism*), тероризм можна збуджувати чи стимулювати (*to incite terrorism, to be big on, to rouse menace from*), підбадьорювати та надихати (*the encouragement of terrorism*), а також сварити (*to sound tough on terrorism*) та провокувати (*the fomenting of terrorism, fomenting extremism*) або прощати (*to condone terrorism*). У референтній ситуації, відображеній висловленнями, що містять подібні мовні вирази, тероризм, як правило, відіграє роль реципієнта дії, здатного поділяти емоційні стани агенса. Метафору ТЕРОРИЗМ є КОГНІТИВНО-ЕМОЦІЙНА СФЕРА ЛЮДИНИ відносимо до структурних. Наприклад:

5. *Instead "**democracies must respond to terrorism**" by championing the rule of law, not subordinating" - pointing to the example of Guantanamo Bay and welcoming incoming president Barack Obama's pledge to close the highly-controversial detention camp* (Sunday Mercury, Jan 15, 2009).

У цьому прикладі феномен тероризму виступає в ролі реципієнта дії, суб'єктом якої є демократія, яка повинна зважати на тероризм як такий, що є здатним на контрдію.

6. *Last night, Midland MP Patrick Mercer, the Tory spokesman on terrorism and the military, said: "This is yet another indicator of **Omar Bakri's attempts to incite terrorism**"* (Sunday Mercury, Jun 2, 2008).

7. *Simon Keeler and Abu Izzadeen, whose real name is Trevor Brooks, **were found guilty of inciting terrorism*** (Daily Telegraph, Apr 18, 2008)

У прикладах (6) та (7) тероризм виступає, як афектив, що збуджується чи провокується суб'єктом дії. Відносини між суб'єктом та об'єктом дії є такі, що суб'єкт провокує об'єкт до певних дій, тобто тероризм уподібнюється людині, яку провокують до дії.

8. *North Korea **has never been very big on terrorism**. What's the point of wasting valuable money supporting troublesome and unreliable terror groups when you can send an attractive female spy to seduce the generals of your main enemy?* (Daily Telegraph, Dec 30, 2008).

Вислів, що використовується у прикладі (8) *to be big on* має значення *відноситися до чогось з ентузіазмом/ стимулювати щось*. У наведеному прикладі суб'єктом виступає країна Північна Корея, яка ніколи не стимулювала/ не відносилася

з ентузіазмом до тероризму, тому що вважає це непотрібною тратою грошей, вирішуючи проблеми іншим шляхом. Тероризм виступає афективом, який стимулюють чи заохочують, тим самим актуалізуючи таку рису характеру людини, як ентузіазм.

9. *In criminalising the encouragement of terrorism and dissemination of terrorist publications, this Act makes it clear that "intention" is not essential: recklessness is sufficient* (Daily Telegraph, Feb 26, 2008).

Метафоричний вислів *the encouragement of terrorism* у прикладі (9) представляє тероризм, як людину яку підбадьорюють та надихають на певні дії.

10. *"I'm sorry but this is England, Britain, and we don't want this fomenting of terrorism to go on"* (Mirror, Aug 6, 2005).

11. *The Prime Minister also promised to ban organisations backing extremists or radical groups and consult on new powers to close any place of worship used as a "centre for fomenting extremism"* (Mirror, Aug 6, 2005).

У фрагментах (10) та (11) вживаються словосполучення *fomenting of terrorism/extremism*, у яких номінація *fomenting of* має значення *підбурювати когось до дії, розпалювати емоції*, а номінації *terrorism* та *extremism* виступають у якості об'єкта-афектива, в якому ці емоції розпалюються. Тобто, імпліцитно вони представляють ТЕРОРИЗМ як людину, яку підбурюють та в якій розпалюють емоції. У прикладі (10) суб'єкта дії вичленити досить важко, у зв'язку із вживанням займенника *we*, який не уточнює, хто саме мається на увазі. У контексті (11) згадується цілий центр для підбурювання чи розпалу тероризму. У цьому прикладі суб'єкт дії – це прем'єр міністр, який погрожує заборонити всі організації, що підтримують тероризм, та закрити всі місця поклоніння терористів, які є центрами для розпалення тероризму.

12. *He wants to compile a list of people who pose a threat to the country so they can be banned, make English tests far harder to pass for people applying for British citizenship and create a new offence of glorifying or condoning terrorism* (Mirror, Aug 6, 2005).

У фрагменті (12) сутність тероризму актуалізується через представлення його як якийсь поганий вчинок, що зроблений людиною. Номінація *to condone* має значення *прощати когось за щось*, тому тероризм тут уподібнено людині, яку вибачають за певні вчинки.

Таким чином, персоніфіковані кореляти концептуального референта ТЕРОРИЗМ у сучасному англійському газетному дискурсі представлені вільними та фразеологізованими словосполученнями, що репрезентують концепт ТЕРОРИЗМ через такі метонімічні складники концепту ЛЮДИНА, як ТІЛО та КОГНІТИВНО-ЕМОЦІЙНА СФЕРА. Онтологічна метафора ТЕРОРИЗМ є ТІЛО ЛЮДИНИ має метонімічні специфікації ЛИЦЕ / РУКИ / ГОЛОВА. Структурна метафора ТЕРОРИЗМ є КОГНІТИВНО-ЕМОЦІЙНА СФЕРА ЛЮДИНИ концептуалізує тероризм через емоційно забарвлені ментальні дії, які людина здійснює стосовно тероризму як сутності, подібної до себе самої.

Перспективи дослідження пов'язуємо із встановленням корелятивів концептуального референта ТЕРОРИЗМ із залученням більшої кількості емпіричного матеріалу.

Література

Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-е изд. – М.: Языки русской

культуры, 1998. – 896с. Жулавська О.О. Метафора у структурі образного складника концепту ТЕРОРИЗМ // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія”. – 2008. – № 881. – С. 55-58. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358-386. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления. – М.: Эдиториал УРСС. – 2002. – С. 340-369. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрат, Л. Г. Лузина. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 245 с. Языкознание: Большой энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 685 с. Johnson M. The Body in the mind: The Bodily basis of meaning, imagination, and reason. – Chicago: Un-ty of Chicago Press, 1987. – 234 p. Kövečses Z. Metaphor: A practical introduction in cognitive linguistics / Zoltán Kövečses. – Oxford and New York: Oxford University Press, 2002. – 304 p. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago: Chicago Un-ty Press, 1980. – 242 p. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind. – Chicago: Un-ty of Chicago Press, 1987. – 614 p.

КОЧ Н.В.

(Национальный педагогический ун-т им. М.П. Драгоманова)

КОНЦЕПТООБРАЗУЮЩАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В СВЕТЕ ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ СЕМАНТИКИ

The article studies the psychological nature of the verbalization process of the concept's underlying semantic structures (considering their semantic transformations), that allows to model conceptual space of archaistic socium. The attempt of solution of knowledge perception questions through analysis of concepts' diachronic representations as surface language structures is presented on the material of the Eastern Slavs languages.

Key-words: *underlying structures, surface structures, semantic transformations of generalization, fallings, misrepresentations.*

В основе известной лингвистической концепции генеративной грамматики, где языку отводится роль детерминированной системы, лежит понятие глубинных и поверхностных структур. Согласно идеям Н. Хомского, поверхностная структура соответствует материальному аспекту языка и репрезентирует глубинную структуру, соответствующую идеальному – мысли, суждению, пропозиции [Хомский 1962]. Таким образом, правила преобразований глубинных структур в поверхностные связаны с проблемами когниции: объясняют механизмы возникновения знаний в мышлении и сознании, их природу, а также процессы формирования и использования вербализованных информационных единиц в деятельности человека.

Идеи трансформационной грамматики были развиты в интерпретирующей семантике Н. Хомским, Дж. Катцем, П. Посталом, Дж. А. Фодором, Реем С. Джеккендоффом. В работах этих авторов дается описание значений элементарных